

Jolanta Machowska-Goc

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Dobro jako źródło szczęścia w tekstach twórczych uczniów klas III

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest zdiagnozowanie kompetencji aksjologicznej dzieci klas III w obrębie wyrazu aksjologicznego dobro o docelowej specyfikacji szczęście, które to terminy w ujęciu całościowym tworzą metaforę w postaci: Dobro to szczęście. Jest to próba kognitywnego opisu konceptu dobro na podstawie tekstów paraliterackich uczniów w młodszym wieku szkolnym w domenach: baśń i zaczarowana iskierka. Analizowane teksty odnoszą się do szeroko rozumianej inteligencji etycznej i duchowej.

Słowa kluczowe: aksjologia, opozycja, koncepty kulturowe, językoznawstwo kognitywne

Goodness as a Source of Happiness in Creative Texts by Third-grade Primary School Students

Abstract

The aim of the paper is to diagnose axiolinguistic competence in third-grade primary school students with regard to the axiological expression of goodness defined as happiness, the two terms converging into one metaphor: Goodness is happiness. The paper serves as an attempt to provide a cognitive description of the concept of goodness based on paraliterary texts by third-grade primary school students recounting a fairytale on the magic spark. The analysis examines texts that reflect a broadly defined ethical and spiritual intelligence.

Keywords: axiology, opposition, cultural concepts, cognitive linguistics

Przedmiotem rozważań w niniejszym szkicu jest jeden z aspektów inteligencji duchowej oraz etycznej (Weinstein 2015) związanej z aksjologicznym problemem dobra rozumianego jako czynnik warunkujący szczęście na płaszczyźnie tekstów twórczych dzieci w młodszym wieku szkolnym w domenach: baśń i zaczarowana iskierka.

Jak wiadomo, dobro to pojęcie mieszczące się w domenie wartość. W niemieckiej filozofii humanistycznej odnoszącej się do przełomu wieków wyodrębnia się takie wartości, jak: dobro, prawda, piękno, świętość oraz wykształcenie (Hessen 1997: 54).

Jeżeli chodzi o twórcze teksty uczniów klas III, to aksjologem i/lub wyraz aksjologiczny (Rittel 2009: 245–246) dobro występuje tu jako wartość możliwa, czyli taka, która nadaje się do realizacji (Stróżewski 1981: 90), gdyż utwory paraliterackie uczniów w domenie baśń oraz zaczarowana iskierka odnoszą się do tzw. światów możliwych (Chrzanowska-Kluczevska 2005: 59). Te z kolei dotyczą znaczenia będącego efektem „ludzkiego doświadczenia przefiltrowanego przez percepcję i przetworzonego w procesie poznania” (Tabakowska 2016: 85), w którym to język „stanowi odbicie pojęć istniejących w umyśle” (ibidem). W związku z tym wytwory pisemne dzieci klas III stanowią odzwierciedlenie ich językowego obrazu świata w zakresie nie tylko inteligencji emocjonalnej, ale i etycznej, bowiem te dwa typy inteligencji warunkują prawidłowy rozwój jednostki ludzkiej w obrębie postaw społeczno-moralnych – tu w szczególności młodych twórców.

Na płaszczyźnie tekstów w domenie baśń i zaczarowana iskierka dzieci dokonują konceptualizacji zarówno pojęcia dobro, jak i pojęcia szczęście. Termin konceptualizacja rozumiany jest tu jako proces, w którym to dynamiczna natura myśli powiązana jest z językiem. Konceptualizacja „powstaje w procesach integracji pojęć leksykalnych (uzależnionych od kontekstu) oraz procesach poznania zakulisowego” (Evans 2009: 54–55). Dotyczy ona przede wszystkim fundamentalnej kategorii w języku i kulturze (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2016: 9–21; Rydlewski 2016: 23–34), jaką jest opozycja, tu: dobro – zło. Jak stwierdza Anna Wierzbicka (1999: 379), owo rozróżnienie jest charakterystyczne dla ludzi, a tę perspektywę odzwierciedlają języki naturalne, gdyż klasyfikowanie zdarzeń w języku naturalnym jako dobrych lub złych jest „tak powszechne, że wydaje się uzasadnione uznanie go za jedno z uniwersaliów językowych”.

Wartości w proponowanym ujęciu są tu rozumiane za Jerzym Bartmińskim (2015: 9) jako „koncepty kulturowe”, tzn. „pojęcia aksjologicznie nacechowane i wyposażone w swoiste kulturowo konotacje”. Zastosowana przeze mnie metoda opisu konceptów dobro, szczęście w znacznym stopniu odnosi się zatem do metodologii językoznawczych kognitywnych (Bartmiński 2015: 15; Rittel 2009: 245) w zakresie wyrazu i/lub wyrazów aksjologicznych, w których to pojęciami centralnymi są dobro i szczęście, a peryferyjnymi terminy rekonstruujące i/lub implikujące opisywaną kategorię aksjologiczną w postaci systemu opisywanego przez językoznawców jako pole leksykalno-semantyczne budowane „na osiach syntagmatycznej (na zasadzie sekwencji: kompleksów, kolekcji, kolokacji) i paradygmatycznej (ekwiwalencji, opozycji, endonimii)” (Bartmiński, Grzeszczak 2014: 38). Ponadto wspomniane relacje zachodzące w języku świadczą również o tym, iż posługując się poszczególnymi leksemami, używamy tych samych słów, ale egzemplifikujemy je często w odmienny sposób, co można wytłumaczyć wyborem przez podmiot doświadczający danej ścieżki kognitywnej. Wynika ona z określonego sposobu myślenia nadawcy i obrania przez niego w toku dyskursu pisanego określonego punktu widzenia, chociaż, jak wiadomo, kategorie pojęciowe języka ojczystego warunkują kulturowo sposób ich konceptualizacji (Wierzbicka 2007: 23).

W odniesieniu do wybranych aksjologemów można wyróżnić zatem następujące kategorie:

A. Dobro i jego specyfikacja

Pojęcie dobro, jak podkreślają między innymi językoznawcy, ma wiele znaczeń (Puzynina 1992: 176; Wierzbicka 1971: 89, 238–239; Rittel 2009: 247; Grzegorzczkowska 2003: 261–272), ale – jak stwierdza Renata Grzegorzczkowska (2003: 266) – w sensie „abstrakcyjnym *dobro* nawiązuje przede wszystkim do znaczenia aksjologicznego przymiotnika *dobry*: *Coś jest dobrem*, tzn. jest czymś pożądanym (‘tym, czym chcemy, żeby było takim, jakie chcemy, żeby było’), co dotyczy zarówno wartości użytkowych, jak i witalnych, czy też intelektualnych. Natomiast w drugim znaczeniu, jak konkluduje autorka, aksjologem ten odnosi się do „‘dobra moralnego’, przeciwstawionego ‘złu’” (ibidem). Powyższe konstatacje R. Grzegorzczkowskiej należy, jak sądzę, uzupełnić o rozważania Jadwigi Puzy-

niny (2014: 12), która za istotny składnik dobra uznaje nie tylko życzliwość w stosunkach interpersonalnych, ale i pomoc drugiemu człowiekowi w potrzebie, Tomasza Krzeszowskiego (1999: 41–60, 2003: 35–41) twierdzącego, iż dobro i zło to opozycja podstawowa ontogenetycznie, należąca do poziomej skali wartości, oraz J. Bartmińskiego (2003: 59–86; 2006: 131–148) włączającego pojęcie dobra i pozostałych wartości w tzw. językowy obraz świata.

B. Zło i jego istota

Zło w ujęciu J. Puzyniny to wartość związana z transcendentnym złem (1992: 176) i definiowana przez autorkę jako „to, co jest takie, jakie nie chcemy, żeby było” (2014: 11).

C. Szczęście

Szczęście utożsamiane jest przez J. Puzyninę (1992: 41–42) z wartościami hedonistycznymi, które z kolei łączą się z innymi aksjologemami – tu przede wszystkim z wartościami moralnymi, ale także witalnymi. A. Wierzbicka (2006: 249) eksplikację semantyczną opisywanego terminu przedstawia następująco w odniesieniu do naszego kręgu kulturowego:

X czuje się szczęśliwy (*glücklich, heureux*) =

X coś czuje

Czasami ktoś myśli coś takiego

przytrafiło mi się coś bardzo dobrego

chciałem tego

wszystko teraz jest dobre

nie mogę teraz chcieć nic więcej

z tego powodu ten ktoś czuje coś bardzo dobrego

X czuje się w ten sposób.

Ukazane wyżej istotne elementy dla opisu wyrazów aksjologicznych dobro i szczęście pozwalają, jak sądzę, na stworzenie następujących schematów wyobrazeniowych w domenie bań i zaczarowana isierka wyodrębnionych z tekstów uczniów klas III:

Schemat DOBRA warunkowany brakiem na płaszczyźnie witalnej (zdrowie) z presuponowanym (domyślnym) szczęściem:

- złamanie skrzydełek przez motylka + pomoc dzieci ze szkoły + opieka nad motylkiem (dobro) = odzyskanie zdrowia, nagroda

w postaci wycieczki do tajemniczych miejsc = zachwyt oraz ukryte szczęście:

[...] na swojej drodze zobaczyli biednego motylka, który miał złamane skrzydełka. Dzieci razem ze swoją Panią postanowiły zabrać go ze sobą i pomóc mu wyzdrowieć. Wszystkie dzieci troszczyły się o motylka [...]. Dwa dni później motylek odzyskał siły i mógł latać. W zamian za uratowanie życia motylek zabrał dzieci do parku i tam pokazał mi tajemnicze miejsca, gdzie było pełno kolorowych motyli fruujących i siedzących na kwiatach. Miejsce to było tak piękne, że chciało się tam zostać [SP Rybie, Karolina, kl. III].

- utrata przytomności przez człowieka + pomoc królowej + opieka nad chorym + rozmowa = nagroda wesele oraz podróż na Księżyc = domyślne szczęście warunkowane wartością dobro (dobre serce):

[...] leży jakiś człowiek. [...] zawiozła go do zamku. Tam opiekowała się nim dopóki nie odzyskał przytomności. Opatrzyła mu rany kiedy poczuł się lepiej opowiedział królowi, że jest królewiczem [...] po niedługim czasie odbyło się huczne wesele. Za dobre serce księżniczki Król wysłał ich w podróż na Księżyc [SP Mszalnica, Patrycja, kl. III].

Schemat DOBRA implikowany brakiem na płaszczyźnie odczuciowej:

- nieszczęśliwy wypadek (wpadnięcie Grzesia do dołka) + pragnienie bliskości (samotność) + pomoc empatycznych kolegów + propozycja = przyjaźń i szczęście zobrazowane wyrażeniem „promienny uśmiech”:

Nagle z pobliskiego lasu usłyszeli głośny krzyk wołający o pomoc. Chłopcy szybko pobiegli za głosem dochodzącym z lasu. Wśród gąszczy krzaków zobaczyli małego Grzesia [...]. Tomek z Bartkiem chwycili go mocno za ręce i wyciągnęli z dołu do którego wpadł [...]. Powiedział także, że smutno mu tak samemu ciągle się bawić i dlatego ciągle płacze z samotności. Tomkowi i Bolkowi zrobiło się smutno i od razu zaproponowali, aby Grześ bawił się z nimi [...]. Grześ już nie płakał, bo poznał przyjaciół, którzy sprawili, że na twarzy Grzesia jest teraz ciągle promienny uśmiech [SP Kosmólów, Klaudia, kl. III].

Schemat DOBRA warunkowany zmianą zachowania w zakresie pejoratywnej wartości moralnej (zło jako brak dobra w postaci krzywdzenia innych) na pozytywne:

- ujemna wartość estetyczna (brzydota) + melioratywne wartości moralno-odczuciowe (dobry, miły) + domyślna miłość + odczarowanie zwierząt przez wróżkę (ukryte szczęście) + wyjaśnienie przyczyny pejoratywnego aksjologemu estetycznego (brzydota) + zmiana zachowania = dobro wyrażone zwrotem „wyrosnąć na dobrych ludzi”:

[...] przed jej domem pojawił się kogut [...]. Był bardzo smutny, bo nikomu się nie podobał. Kura od razu zauważyła [...] że [...] jest dobry i miły. Bardzo go polubiła i postanowili razem zamieszkać. Po kilku dniach do ich domu zapukala wróżka, która odczarowała kurę i koguta. Okazało się, że to były dzieci, które były bardzo niedobre dla innych. Dokuczały również zwierzętom i dlatego spotkała ich taka kara. Ponieważ jednak zmieniły swoje zachowanie – kara została im darowana. Od tej pory dzieci nigdy nikomu nie robiły krzywdy. Wyrosli na dobrych ludzi [SP Mszalnica, Mariusz, kl. III].

Schemat DOBRA implikowany brakiem na płaszczyźnie materialnej oraz wartością społeczno-moralną pomoc:

- brak na płaszczyźnie materialnej (bieda) + wartość moralna (pomoc) = nagroda w postaci spełnienia życzenia (możliwość uczęszczania do szkoły) = zmiana losu rodziny = szczęście warunkowane dobrym sercem:

[...] w pewnej wiosce za lasem żyła bardzo biedna rodzina [...]. Rodziny nie stać było żeby posłać dzieci do szkoły [...] chłopiec oddał się i znikł w gęstym lesie [...] na swojej drodze napotkał małego zajączka, który upadł na sidła. Oczywiście chłopiec zaraz wskoczył, żeby pomóc zwierzątku [...]. Chłopiec [...] poprosił zajączka o to żeby razem z siostrami mogli iść do normalnej szkoły [...] od tego momentu w rodzinie wszystko zmieniło się na lepsze. Mały chłopiec dzięki swemu dobremu sercu odmienił los swojej rodziny [SP Mszalnica, Bartłomiej, kl. III].

Schemat DOBRA warunkowany czystym sercem:

- brak na płaszczyźnie materialnej spowodowany złem (starzec jako byt niewidzialny dla ludzi o nieczystym sercu) + spotkanie człowieka przez daniela + prośba + pomoc chłopca = nagroda (otrzymanie czarodziejskiego pyłu oraz pozbycie się smoka) = szczęście w postaci wartości odczuciowej (przyjaźń) oraz aksjologemu witalnego (długie życie):

Jak zgładzić smoka wiedział starzec, który mieszkał na końcu świata. Ale starzec był niewidzialny dla człowieka o nieczystym sercu. Daniel [...] doszedł do miasta, w którym mieszkał starzec. W jednej z uliczek Daniel spotkał człowieka, który poprosił go o pomoc. Kiedy Daniel mu pomógł nieznanym okazał się starzec, który dał mu czarodziejski pył [...] smok znikł, a Daniel żył długo i szczęśliwie z przyjaciółmi [SP Lisia Góra, Andrzej, kl. III].

Schemat DOBRA spowodowany aktem magicznym w postaci wartości moralnej pomoc:

- domyślny akt otrzymania nadprzyrodzonych właściwości (moc czarownicy) + chęć pomagania innym = dobro z ukrytym szczęściem:

Iskierka wykorzystywała moc czarownicy do pomagania innym [SP Binarowa, Ola, kl. III].

Schemat DOBRA implikowany wartością moralną pomoc:

- pomoc zwierzętom + przyjaźń i ratowanie z depresji (dobro) = przyjaźń z presuponowanym szczęściem:

Nocą Iskierka pomaga zabląkanym zwierzętom wracać do domu. Najlepszym przyjacielem wróżki jest mały zajaczek. Jego także uratowała z depresji. Od tamtej pory są przyjaciółmi. Bawią się razem [SP Binarowa, Gosia, kl. III].

Schemat DOBRA warunkowany wartością odczuciową miłość:

- akt mentalny (miłość) + opieka i leczenie zwierząt = dobro z ukrytym szczęściem:

Księżniczka uwielbiała zwierzęta. W swoim zamku miała pomieszczenie specjalnie dla nich [...]. Iskierka zawsze gdy spotkała jakieś chore lub ranne zwierzątko to zaraz brała je do siebie i leczyła czarodziejskim płynem [SP Binarowa, Paulina, kl. III].

Schemat DOBRA implikowany wartością moralną życzliwość:

- akt mentalny (rozsiewać dobro) + życzliwość i szczęście + utrata szczęścia + pomoc = szczęście:

Ta iskierka rozsiewała wszędzie dobro. Była miła, życzliwa i szczęśliwa, ale baba jaga (sic!) odebrała jej szczęście [...]. Po 10 latach uratował ją iskierka. Iskierka żyła długo i szczęśliwie [SP nr 1 Tarnów, Krystian, kl. III].

Schemat DOBRA warunkowany walką ze złem z presuponowanym szczęściem (wygrana dobra):

- akt mentalny złej istoty w postaci pragnienia zniszczenia świata + obrona przestrzeni przez postać melioratywną = dobro z domyślnym szczęściem:

Zły czarodziej chciał zamienić świat w płonącą krainę. Ale uniemożliwił mu to dobry czarodziej o imieniu iskierka [SP Mogilany, Amadeusz, kl. III].

*Był pewien chłopiec, który miał bardzo niedobre serce. Łapał zwierzęta i je męczył [...]. Kiedyś pewna dziewczynka, która miała dobre serce poda-
rowała mu zaczarowaną iskierkę. Ona grzała mu serce i stał się dobrym
człowiekiem [...]. Od tej pory miał wielu przyjaciół [SP Świątniki Górne,
Wiktoria, kl. III].*

Schemat DOBRA implikowany działaniem magicznej postaci na płaszczyźnie odczuciowej (miłość) z domyślnym szczęściem:

- niezwykła czynność (gotowanie magicznej mikstury) = ukryta wartość witalna zdrowie, dobro i szczęście:

*Czarodziej, który gotuje czarodziejską miksturę. Mikstura ta miała uzdro-
wić wszystkich chorych ludzi w królestwie [SP Mogilany, Adrian, kl. III].*

Schemat DOBRA warunkowany nadrzędnością wartości moralnej z domyślnym dobrem i szczęściem:

- akt woluntatywny złożony (obrona przed złem) = dobro z ukry-
tym szczęściem:

*Pilnowała również ludzi, żeby nie robili złych uczynków [SP Mogilany,
Arkadiusz, kl. III].*

Schemat DOBRA implikowany brakiem wartości witalnej i chęcią pomocy:

- akt mentalny (pragnienie dziewczynki) + znalezienie zaczarowa-
nej iskierki + akt mowy: życzenie = dobro i ukryte szczęście:

*Pewnego dnia dziewczynka poszła do lasu i znalazła zaczarowaną iskie-
rkę i powiedziała jej po cichu. „Chcę, żeby mój tata nie pił”. To się spełniło
[SP Świątniki Górne, Gabrysia, kl. III].*

*Iskierka ta miała niezwykły dar, pomagała ludziom, gdy działa im się
krzywdą [SP Jordanów, Justyna, kl. III].*

[...] *podziwiała kwiaty, zauważyła biednego kwiatka. Wzruszona śnieżynka zaczęła się topić i podlala kwiatka. Śnieżynka była bardzo szczęśliwa, bo zrobiła dobry uczynek* [SP Skawa, Tomasz, kl. III].

W analizowanym materiale empirycznym pojęcie dobra – zarówno w odniesieniu do świata ludzi, jak i do świata przyrody – eksplikowane jest jako najwyższa wartość moralna i można się w tym miejscu pokusić o stwierdzenie, iż podobnie jak u Mistrza Eckharta, tak u dzieci w młodszym wieku szkolnym „być człowiekiem to znaczy być dobrym” (Tischner 2017: 153). Z kolei leksem zło jest konotowany przez respondentów jako coś, co ma naturę braku (Tischner 2017: 54). Należy również podkreślić, iż pojęcie dobra w materiale empirycznym jest powiązane z dobrocią w rozumieniu psychologicznym, w którym to istotne są nie tylko wola i gotowość do czynów, ale przede wszystkim „element uczucia opisywany jako «oddech serca» (mający coś wspólnego z miłością)” (Grzegorzczakowa 2003: 269) oraz przede wszystkim chęć pomocy.

Dobro w konceptualizacjach uczniowskich w domenie bań i zaczarowana iskierka rozumiane jest zatem w sensie humanistycznym, gdyż jest wartością o ludzkim wymiarze. Stanowi taką własność indywidualną, która nie kłóci się z dobrem ogółu (Czerny 1998: 27), i jest, podobnie jak w konstatacjach Krystyny Gąsiorek (2010: 42–43), utożsamiane z byciem dobrym człowiekiem, w połączeniu z predykatem pomagać.

Powyższe rozważania, odnoszące się do różnych alternatywnych obrazów dobra w tekstach paraliterackich uczniów klas III w domenie bań i zaczarowana iskierka, można zobrazować w postaci następujących formuł:

Dobro to:

- szczęście drugiego człowieka (ludzi), postaci fantastycznej, zwierzęcia i/lub rośliny;
- współczucie i bezinteresowna pomoc, z presuponowanym szczęściem w postaci przyjaźni i promiennego uśmiechu;
- uzdrawiająca mikstura czarodzieja;
- efekt ogrzania serca;
- rozsiewanie go.

Człowiek i/lub istota dobra to ktoś, kto posiada:

- czyste serce;
- dobre serce.

Literatura

- Bartmiński J. 2003, *Miejsce wartości w językowym obrazie świata*, [w:] *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, J. Bartmiński (red.), Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 59–86.
- Bartmiński J. 2006, *Miejsce wartości w językowym obrazie świata*, [w:] idem, *Językowe podstawy obrazu świata*, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 131–148.
- Bartmiński J. 2015, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony*, [w:] *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. T. 1. DOM, J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka (red.), Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 7–13.
- Bartmiński J., Grzeszczak M. 2014, *Jak rekonstruować kanon wartości narodowych i europejskich?*, „Etnolingwistyka”, 26, s. 21–44.
- Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S. 2016, *Miejsce opozycji w paradygmacie lingwistyki strukturalnej i kognitywno-antropologicznej*, [w:] *Opozycje jako kategoria kulturowa / Oppositions as a cultural category*, M. Badach, K. Smyk (red.), Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 9–21.
- Chranawska-Kluczevska E. 2005, *Czy jest możliwa stylistyka światów możliwych?*, [w:] *Współczesne analizy dyskursu. Kognitywna analiza dyskursu a inne metody badawcze*, M. Krauz, S. Gajda (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 59–67.
- Czerny J. 1998, *Zarys pedagogiki aksjologicznej*, Śląsk, Katowice.
- Evans V. 2009, *Leksykon językoznawstwa kognitywnego*, przeł. M. Buchta i in., Universitas, Kraków.
- Gąsiorek K. 2010, *Różne sposoby opisywania „dobra” w języku mówionym dzieci dziewięcioletnich*, [w:] *Tworzenie obrazu świata u dzieci w młodszym wieku szkolnym. Szanse i bariery*, K. Gąsiorek, Z. Nowak (red.), Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków, s. 37–49.
- Grzegorzczkowska R. 2003, *Jeszcze w sprawie rozumienia dobra i dobroci*, [w:] *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, J. Bartmiński (red.), Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 261–272.
- Hessen S. 1997, *O sprzecznościach i jedności wychowania. Zagadnienia pedagogiki personalistycznej*, W. Okoń (wybór i oprac.), Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Krzyszowski T.P. 1999, *Aksjologiczne aspekty semantyki językowej*, Wydawnictwo UMK, Toruń.
- Krzyszowski T.P. 2003, *Jeszcze kilka słów o wartościach, schematach i metaforach*, [w:] *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, J. Bartmiński (red.), Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 35–41.

- Puzynina J. 1992, *Język wartości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Puzynina J. 2014, *Kłopoty z nazwami wartości (i wartościami)*, „Etnolingwistyka”, 26, s. 7–20.
- Rittel T. 2009, *Elżbieta Drużbacka. Konteksty wyrazowe*, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków.
- Rydlewski M. 2016, *Opozycja jako kategoria kulturowa w perspektywie poznawczej szkoły kulturoznawczej. Opozycja jako wynalazek oraz element gramatyki europejskiej*, [w:] *Opozycje jako kategoria kulturowa / Oppositions as a cultural category*, M. Badach, K. Smyk (red.), Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 23–34.
- Stróżewski W. 1981, *Istnienie i wartości*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Tabakowska E. 2016, *Językoznawstwo kognitywne – geneza, kierunki i perspektywy*, [w:] *Przewodnik po kognitywistyce*, J. Bremer (red.), Wydawnictwo WAM, Kraków, s. 79–119.
- Tischner J. 2017, *Wędrowki w krainę filozofów*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Weinstein B. 2015, *Inteligencja etyczna. Pięć zasad rozwiązywania najtrudniejszych problemów*, przeł. M. Szopa, Wydawnictwo M, Kraków.
- Wierzbicka A. 1971, *Kocha, lubi, szanuje. Dociekania semantyczne*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Wierzbicka A. 1999, *Język – umysł – kultura. Wybór prac*. J. Bartmiński (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Wierzbicka A. 2006, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, przeł. A. Głaz, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Wierzbicka A. 2007, *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*, przeł. I. Duraj-Nowosielska, Wydawnictwa UW, Warszawa.